
Sammendrag

Næringsdrift og lokal konkurransevne i Akershus

TØI rapport 1673/2018

Forfattere: Frants Gundersen, Ove Langeland, Anja F. Nielsen

Oslo 2018 72 sider

Næringslivet i Akershus vokser, og sysselsettingen vokser fortere enn befolkningen. Hva slags næringsområder skal en satse på for at denne veksten skal kunne fortsette? Hva etterspør næringslivet og hvilke typer område gir de beste vekstbetingelsene? Områder med et næringsliv med lokal forankring står fram som de mest konkurransedyktige. Store næringsmiljøer, miks mellom næring og bolig, urbanitet/sentralitet og spesialisering er også i noen tilfeller gunstig. Kompetansmiljøer kommer derimot ikke gunstig ut i analysen. Klassiske lokaliseringfaktorer som infrastruktur, tomtepris m.m. oppgis som de viktigste lokaliseringfaktorene, men vi ser også tegn på at kjennetegn for å gjøre virksomhetene attraktive for arbeidstakere vektlegges, slik som nærhet til boligområder og lokal tjeneste- og kulturtilbud.

Akershus er et vekstområde. Sysselsettingen har vokst med 45 prosent i perioden 2000 til 2017. Til sammenligning har sysselsettingen i hele landet økt med 35 prosent i samme periode, og i Oslo bare med 24 prosent. Befolkningen i Akershus har bare økt med 29,4 prosent i samme tidsrom.

Dagens næringsliv

Det som gjør næringslivet i Akershus spesielt, er det store innslaget av engroshandel (og delvis) detaljhandel. Hver sjuende sysselsatt i Akershus jobber innen engroshandel. Dette gir seg også utslag i at transport- og lagertjenester er overrepresentert i Akershus. Det kan se ut som det er en viss arbeidsdeling mellom Oslo og Akershus ved at kjøpesentre, store varehus og varelagre plasseres i Akershus. Derimot finner vi mye mer finansnæringer og medienæringer i Oslo.

Der er imidlertid relativt like mange IKT-sysselsatte i Akershus som i Oslo, og det er relativt mye andre forretningsmessige tjenester også. Sammen med Akershus' oljerelaterte virksomheter, gjør dette at en ikke kan snakke om noen arbeidsdeling mellom Oslo og Akershus når det gjelder høykompetansenæringer. Her er tydeligvis fylkene mer på like fot. Dobbeltheten i forhold til Oslo, med både arbeidsdeling og integrasjon, har imidlertid en klar geografisk dimensjon. Det arbeidsmarkedet i Akershus som ligner mest på det i Oslo, finner vi i hovedsak i tre kommuner; Asker, Bærum og Skedsmo, mens arealkrevende næringer som engroshandel og lagertjenester, finner vi andre steder i fylket. Her spiller både nærhet til Oslo, transportkorridoren mot Svinesund og plasseringen av flyplassen på Gardermoen inn.

Akershus omfatter svært ulike næringsområder, fra det helt urbane til det helt rurale og fra det høyt spesialiserte til det svært generelle. Men ser vi på hvor sysselsettingsveksten har kommet siste årene, er det ikke noen klar sentrum-periferi-dimensjon eller en urban-rural-dimensjon. Veksten har kommet godt spedd utover i fylket – gjerne i nærheten av hovedtransportårene, slik som E18, E6 og jernbanen.

Befolkningen i Akershus er generelt høyt utdannet. Og næringsstrukturen i fylket er kjennetegnet av mye forretningsmessige tjenester og andre næringer med høyt utdannet

personell. Det er imidlertid først de siste fem årene at næringsstrukturen endrer seg mot mer kompetanseintensive næringer – før det fulgte fordeling av kompetansenivået i den generelle sysselsettingsutviklingen.

Lokal konkurransevne

I analysen ønsker vi å avdekke egenskaper ved de lokale næringsområdene som gir lokal konkurransevne. Lokal konkurransevne kan deles inn i fire ulike typer som kan opptre samtidig, men også virke mot hverandre; attraktivitet, lønnsomhet, driftskvalitet og verdiskaping. For eksempel kan et lokalt område være attraktivt for etableringer og innflytting («kult» eller sentralt område), men kan samtidig ha så høye leie- og trengselskostnader at det har lav driftskvalitet eller lønnsomhet. Men de som flytter dit har gjerne høy verdiskaping for i det hele tatt å anta at de klarer kostnadene.

Ett sett variabler som beskriver de fire ulike konkurransevnetypene og en lang rekke variabler som beskriver 58 avgrensede næringsområder i Akershus og Oslo benyttes i en regresjonsanalyse for å se hva slags kjennetegn som samvarierer med god konkurransevne. Forklaringsvariablene er valgt ut fra en gjennomgang av teorier knyttet til lokal næringsutvikling.

Gjennomgangen av de ulike uavhengige variablene for lokal konkurransekraft viser at det er et komplekst bilde. Ved å kjøre regresjonsanalyser på materialet kan en få inntrykk av at resultatene spriker i alle retninger. Det er imidlertid en sannhet med modifikasjoner. Hver regresjonsanalyse kan ikke ses på som en selvstendig analyse, siden vi har et sett med forklaringsvariabler som samvarierer seg imellom. Hovedinformasjonen får vi først og fremst når vi ser alle regresjonsanalysene sammen.

Samler vi resultatene fra regresjonsanalysene i én tabell trer det fram noen interessante funn, som vist i tabell S1.

Tabell S1 Oppsummering av regresjonsanalysene for lokal konkurransevne

	Funksjonsblanding	Urbanitet	Arbeidstakerfokus	Infrastruktur	Lokal forankring	Spesialisering	Agglomerasjon	Kompetanse	Finansiering	Sentralitet
Attraktivitet		+	+		++	++			+	+
Lønnsomhet	++	+		-	+++	-	++	--		
Verdiskaping	-+	-	+		++	+	++			+
Driftsmuligheter										
- sysselsetting		+	-	+	+		+		+	+
- virksomheter	++	--	--	+	-	-		-	(-)	-

Det er påfallende hvordan lokal forankring (foretak uten virksomhet utenfor det lokale næringsområdet) slår inn for de ulike indikatorene. Dette er litt uventet. Det kan argumenteres for at det er gunstig for et næringsmiljø å tiltrekke seg avdelinger av store selskaper (gjærne internasjonale). Slike virksomheter vil ha mulighet for å trekke veksler på ressurser i moderselskapet og de har «pipe-lines» ut til eksterne markeder og

kompetansemiljøer. I våre analyser er det tvert imot de områdene med minst virksomheter som hører til større eksterne foretak som kan vise til de beste resultatene.

En mulig forklaring kan være at virksomheter som hører til «eksterne» selskaper nok kan trekke vekslers på moderselskapet, men de er også utsatt for tilsvarende uheldige påvirkninger. Et morselskap kan overføre verdier fra en lokal virksomhet til en mer sentral enhet og det kan tas beslutninger som er gunstig for selskapet som helhet, men ikke nødvendigvis for den lokale virksomheten. En lokal virksomhet som hører til et større selskap vil også i større grad være prisgitt hvordan det går med bransjen som moderselskapet er en del av.

Et annet tilsynelatende overraskende trekk er at kompetanse i liten grad slår inn positivt på den lokale konkurranseevnen. Det betyr altså at analysen ikke gir støtte for at det lokale næringsmiljøet bør bestå av virksomheter innen næringer som krever høyt utdannet arbeidskraft. Det er heller ikke belegg for å si at tilgangen på kompetansemiljøer virker positivt inn på konkurranseevnen til næringsmiljøet.

Infrastruktur slår i liten grad positivt ut. Dette kan virke noe overraskende i og med at infrastruktur gjerne nevnes som en viktig faktor for konkurranseevne (jfr. figur 2.2 og svarene i spørreundersøkelsen i neste kapittel). En skal imidlertid huske på at Akershus (og Oslo) generelt har svært god infrastruktur – nesten alle steder. Forklaringsverdien for denne faktoren blir dermed noe begrenset.

Lokaliseringsfaktorer

TØI sendte ut en spørreundersøkelse til virksomheter i hele Akershus fylke, i tillegg til bedrifter i et utvalg næringsmiljøer i Oslo kommune. 710 respondenter svarte på første spørsmål, og av disse var det 672 respondenter som fullførte skjemaet. Vi stilte spørsmål om virksomhetens forhold til ulike lokaliseringsspørsmål (om de har en bestemt strategi, om hvem som har bestemt lokasjon o.l.), hvilke ressurser de har tatt hensyn til ved lokalisering (pris, urbane kvaliteter, samlokalisering, tilgjengelighet o.l.), hvilke ressurser de savner på sin nåværende lokasjon (urbane kvaliteter, tilgjengelig transport, større næringsmiljø o.l.) og hvordan de vurderer vertskommunens rolle i form av tilrettelegging.

Den klart viktigste enkeltfaktoren for lokalisering er tilgang til hovedveisystem. Andre viktige faktorer er knyttet til kvalitet og pris på tomt og bygg. Alle disse faktorene gjelder både på tvers av geografi og næring. Et flertall av bedriftene mener også at nærhet til kunder og marked og til ansattes boområder er viktig, og det samme er tilfelle for tilgang til kollektivtransport. Faktorer knyttet til produksjonsmessige betingelser, agglomerasjon og næringsmiljø, synes å være noe mindre viktig for virksomhetenes lokalisering. Bare hver femte virksomhet mener at nærhet til samarbeidspartnere i samme bransje eller nærhet til leverandører er noe eller veldig viktig, men her ser vi noe bransjeforskjeller – hvor f. eks. at bygg og anlegg og transportnæringen vektlegger det i større grad enn andre. Urbane kvaliteter (kafeer, kultur etc.) synes å være viktigere, hver tredje virksomhet mener det er noe eller veldig viktig. Dette kan tolkes som at Glaesers (2011) og Floridas (2003) tese om nærmiljøkvaliteter og lokalisering har noe for seg. Det at næringer som finans og media også vektlegger bymiljøkvaliteter i stor grad kan speile at det å ligge i byområder handler om mer enn bare nærhet til kunder. Samtidig ser vi at klassiske lokaliseringsfaktorer som tilgang til vei og kollektivtransport tross alt betyr mest for de fleste virksomhetene. Tilgang til godsterminal og havn synes derimot å være lite relevant for de fleste virksomhetene.

Tabell S2 Viktighet av ulike lokaliseringsfaktorer etter næring

	Industri, inkl. olje og bergverk	Engros- og agenturhandel	Detailhandel	Bygg og anlegg	Transporttjenester	Medier, IKT og reklame	Finans- og forsikringstjenester og eiendomsforvaltning	Annens forretningsmessig tjenesteyting	Servering, reiseliv, kultur og annen personlig service	Helse-, omsorgs- og sosialtjenester	Andre næringer
Tilgang til hovedveisystem	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
Kvalitet bygg og tomt	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
Pris bygg og tomt	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++	+++
Nærhet til kunder/marked	+++	++	+++	+++	+++	++	+++	++	+++	+++	++
Tilgang kollektivtransport	+++	+++	+++	+	++	+++	+++	+++	+++	+++	++
Nærhet til boligområder for ansatte	+++	+++	++	++	++	+++	+++	++	+++	++	++
Tilgang til togstasjon	++	++	+++		++	+++	+++	+++	++	+++	++
Tilgang flyplass	++	+++			+++	++		++			+
Bymessige tilbud (kafe, kultur o.l.)	+		+++		+	++	++	+	+++	+	
Natur og rekreasjon	+	+	+			+	++		+	+++	
Nærhet til samarbeidspartnere i samme bransje	+			++	++	+				++	
Signalbygg	+	+	+	+	+					+	
Nærhet leverandører				++	++						
Tilgang godsterminal		+									
Tilgang havn					+						

Forklaring: Andel som svarer Svært viktig eller Noe viktig; +++ over 50 %, ++ 35-50 %, + 25-35 %.

Ser vi på hva bedriftene savner er det helt klart også tilgjengelighet som er viktigst, ettersom både vei og kollektivtilgang ligger øverst hos flest bedrifter, på tvers av bransje (med unntak av transportnæringen) og geografi. Her er derimot agglomerasjon, og da i form av urbaniseringsøkonomi ansett som viktig, ettersom ønske om større generelt næringsmiljø kommer på tredjeplass på listen over hva bedriftene savner. Nærhet til bedrifter i samme bransje, som i større grad speiler tradisjonell klyngeteori, kommer derimot ut lavt også her. Et annet interessant funn er at urbane kvaliteter også kommer høyere opp enn faktorer som tilgang til tog, boområder og flyplass. Dette styrker igjen Glaeser og Floridas tese om attraktive næringsområder, men viser at det trolig i større grad kommer i andre rekke etter mer klassiske faktorer som tilgjengelighet og pris.

Tabell S3 Faktorer bedriftene ønsker mer av etter næring

	Industri, inkl. olje og bergverk	Engros- og agenturhandel	Detailhandel	Bygg og anlegg	Transporttjenester	Medier, IKT og reklame	Finans- og forsikringstjenester og eiendomsforvaltning	Annens forretningsmessig tjenesteyting	Servering, reiseliv, kultur og annen personlig service	Helse-, omsorgs- og sosialtjenester	Andre næringer
Bedre vei	+++	+++	+++	+++	+++	++	+++	+++	++	++	+++
Flyplass											
Tog							+				
Kollektiv	++	++	++	++	+	+++	+++	++	++	+++	++
Havn											
Bymessige tilbud			+++		++	++	++	+	++		
Boligområder			++	+			+		+	+	
Rekreasjon											
Større næringsområder	+++	++	+++	+++	+++	+	+++	++	++	+	+
Flere bedrifter i samme bransje						+					+

Forklaring: +++ over 50 %, ++ 35-50 %, + 25-35 %

Morgendagens næringsområder

En videre utvikling av næringsområdene i Akershus kan vi knytte til lokal konkurransevne. De områdene som i dag kan vise til best konkurransevne kan vi anta har egenskaper som gir de beste forutsetningene for videre positiv utvikling.

Det argumenteres ofte for at det er gunstig for et næringsmiljø å tiltrekke seg avdelinger av store selskaper (gjerne internasjonale). Slike virksomheter vil ha mulighet for å trekke veksler på ressurser i morselskapet og de har «pipe-lines» ut til eksterne markeder og kompetansmiljøer. I våre analyser er det tvert imot de områdene med minst virksomheter som hører til større eksterne foretak, det vil si mest lokalt forankrede virksomheter, som kan vise til de beste resultatene.

En mulig forklaring kan være at virksomheter som hører til «eksterne» selskaper nok kan trekke veksler på morselskapet, men de er også utsatt for tilsvarende uheldige påvirkninger. Et morselskap kan overføre verdier fra en lokal virksomhet til en mer sentral enhet og det kan tas beslutninger som er gunstig for selskapet som helhet, men ikke nødvendigvis for den lokale virksomheten. Samvariasjon mellom høy grad av lokal forankring og god lokal konkurransevne er også i tråd med ideen om at det lokale miljøet nyter godt av personer og virksomheter som «har hjertet» lokalt.

Kompetanse slår i liten grad inn positivt på den lokale konkurransevnen. Analysen gir altså ikke støtte for tesen om at det lokale næringsmiljøet bør bestå av virksomheter innen næringer som krever høyt utdannet arbeidskraft.

Dette står i kontrast til bruken av honnørord som «kunnskapsøkonomi», «lærende økonomi» og «kompetansespredning». Imidlertid skal en være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om årsakssammenhenger på dette området. Vektlegging av kompetanse er sterkt knyttet til innovasjon, gründervirksomhet og nyskaping. Dette er elementer som på sikt er helt avgjørende for regional utvikling, men som ikke nødvendigvis

er ensbetydende med umiddelbar lønnsomhet og verdiskaping. I oppstart- og første utviklingsfaser vil denne typen virksomhet preges av høy risiko, stor dynamikk mht. etableringer og nedleggelse og nisjepregede virksomheter. Det er gjerne først på sikt denne typen nisjevirkosomheter kan generere storskala og lønnsomme foretak.

Vi finner i liten grad at tilgang på god infrastruktur er viktig for den lokale konkurranseevnen. Dette kan virke noe overraskende i og med at infrastruktur gjerne nevnes som en viktig faktor for konkurranseevne. En skal imidlertid huske på at Akershus (og Oslo) generelt har svært god infrastruktur – nesten alle steder. Ytterligere investeringer i fysisk infrastruktur vil kun gi marginale forbedringer slik at forklaringsverdien for denne faktoren vil være begrenset.

Det er også en klar draging blant virksomhetene mot kombinasjonen urbant/spesialisert. Områder med urbane kvaliteter, spesialisering og tilgang til tjenester med opphopning i sentrale strøk (slik som finansieringstjenester, kulturtjenester m.m.) fremstår som attraktive områder. Denne egenskapen svekkes noe når vi ser på lokal konkurranseevne målt ved lønnsomhet, driftskvalitet og verdiskaping. Da finner vi fremdeles en del positive bidrag fra de samme egenskapene (urbane/spesialiserte), men egenskaper som generell størrelse på næringsmiljøet, infrastruktur og funksjonsblanding har også betydning.

Implikasjoner for næringsutvikling

Mye ligger til rette for en videre god utvikling av næringslivet i Akershus. Regionen ligger på mange måter midt i smørøyet, med lett tilgang til et stort marked (Oslo), infrastruktur mot viktige transportmål (Gardermoen, Oslo, Mjøsområdet, Sverige/Svinesund), godt utdannet befolkning, stor nok befolkningstetthet til å opprettholde og skape solide næringsmiljøer og likevel ha nok arealer til å ha plass til et vidt spekter av næringsvirksomhet. Denne analysen kan imidlertid peke på noen faktorer det kan være viktig å ta med seg for videre planlegging av næringsvirksomhet:

- *Tradisjonelle næringsmiljøer og lokaliseringsfaktorer står sterkt.* Næringsområder med innovative/kreative miljøer befolket med høyt utdannede personer, der små virksomheter med tett samarbeid oppnår fleksibilitet og sammen stordriftsfordeler som store virksomheter, er lite dominerende i Akershus. Fylket har en næringsstruktur med 2/3 av de sysselsatte uten utdannelse på høgskolenivå, virksomhetene er større enn landsgjennomsnittet (men mindre enn i Oslo) og vi finner få områder med sterk næringsspesialisering. Den sterkeste spesialiseringen på fylkesnivå er engroshandel. Det er heller ingen tegn på at de dominerende næringene i fylket svekkes.
- *Tendenser til nye typer næringsmiljø og preferanser.* På tross av at tradisjonelle og til dels arealkrevende næringer er viktige i Akershus, er det også tegn til nye trender som vokser fram. De siste fem årene har næringsstrukturen endret seg mot noe mer kompetansekrevende næringer og størrelsen på gjennomsnittsvirksomheten har gått ned. Spesialisering og agglomerasjon bidrar positivt til noen former for lokal konkurranseevne og virksomhetene etterspør kollektivtilbud og spesialiserte og større næringsmiljø.
- *Arbeidstakerfokus øker.* Ideen om at attraktive steder tiltrekker seg attraktive arbeidstakere finner vi flere spor av. Urbane kvaliteter, personlig tjenestetilbud i lokalmiljøet og funksjonsblanding samvarierer med ulike former for lokal konkurranseevne, og virksomhetene oppgir selv at de ønsker seg mer urbane kvaliteter (serveringstilbud m.m.), nærhet til boområder og bedre kollektivtilbud. Det interessante er at arbeidstakerfokus som dette finner vi igjen i alle typer næringer, ikke bare de urbane/kreative/høykompetansekrevende. Det kan tyde på at urbane kvaliteter og

attraktivitet i stor grad preger alle næringsmiljøer når de først befinner seg innen urbane områder, slik tilfellet er for Akershus.

- *Urbant er attraktivt.* Virksomhetene foretrekker å ligge sentralt. Det er ikke noen stor overraskelse, siden tilgang til marked, leverandører og arbeidstakere er klassiske lokaliseringsfaktorer. Poenget her er at dette kommer i kombinasjon med de to foregående punktene, slik at andre tradisjonelle lokaliseringsfaktorer som god arealtilgang og lave bygge- og tomteknader kan bli vanskelig å balansere med dragingen mot sentrum.
- *Kompetansemiljøer har en usikker rolle.* Næringsområder med høykompetansemiljøer gir i liten grad økt lokal konkurranseevne i våre analyser. Det er heller ikke overraskende, da kompetanse er sterkt knyttet til innovasjon, gründervirksomhet og nyskaping. Denne typen virksomhet er naturlig nok ikke ensbetydende med umiddelbar lønnsomhet og verdiskaping. Tvert imot, denne typen virksomhet vil heller være knyttet til høy risiko, stor dynamikk mht. etableringer og nedleggelses og nisjepregede virksomheter som på sikt kan generere lønnsomme foretak i egen eller andre bransjer.

En følge av disse punktene kan være at det fremover vil bli stadig vanskeligere å rekruttere kompetente arbeidstakere til virksomheter som er lokalisert langt fra tettsteder, eller mangler et attraktivt nærmiljø for ansatte. Hvis den lave arbeidsledigheten fortsetter vil en arbeidstaker i noen grad kunne velge hvor han/hun vil jobbe, og det kan se ut til at områder med kollektiv- og tjenestetilbud og funksjonsblanding (eventuelt kort vei til boligområder) vil ha et fortrinn. Hvis virksomhetstypen krever mye areal (typisk engroshandel som er en stor næring i Akershus) – og dermed i liten grad kan ligge urbant – vil det være en utfordring å gi lokaliseringen urbane kvaliteter for å øke attraktiviteten.

Den rollen som kompetansemiljøene spiller er viktig. Innovasjon, kunnskapsspredning og kompetansebygging er viktig for den regionale utviklingen. Men det er ikke nødvendigvis i kompetansemiljøet en høster fruktene i form av sysselsetting, verdiskaping og profitt. For Akershus gir dette en utfordring siden viktige næringer for sysselsetting er engroshandel og relaterte næringer til denne (transport, lager, detaljhandel). Det er liten direkte kobling mellom disse næringene og de største kompetansemiljøene i fylket, slik som det for eksempel har vært fra kompetansemiljøer knyttet til oljesektor og verft til oppdrettsnæringen.

Det er heller ingen ting som tyder på at engros- og detaljhandel, og tilhørende relaterte næringer, blir mindre viktige i framtiden. Tvert imot er det gjort antakelser på at netthandel vil øke, og logistikk knyttet til dette vil øke tilsvarende. Akershus' beliggenhet gir fylket automatisk komparative fordeler.

Alt i alt ligger det aller meste til rette for en positiv utvikling av Akershus' næringsliv. En utfordring for fylket er å gjøre de områdene som ikke ligger veldig sentralt til så attraktive at en kan veie opp for at virksomhetene trekkes mot det urbane. Stedsutvikling, planlegging av næringsarealer og boarealer under ett samt krav til områder mht. nærmiljøkvalitet blir ikke mindre viktig framover. Dette vil først og fremst være viktig for «tradisjonelle» næringer, som engroshandel og transport, altså næringer som er viktige for Akershus.